

Klaniczay Gábor

KAPISZTRÁN JÁNOS, A PRÉDIKÁTOR ÉS CSODATEVŐ ÉLŐ SZENT MAGYARORSZÁGON*

Kapisztrán János 1451 és 1456 közötti „Alpokon túli” prédikációs körútja a késő középkori prédikáció történetének egyik leglátványosabb eseménysorozata.¹ Kapisztrán több évtizedes itáliai szervezőmunka és igehirdetés² után úgy határozott, hogy a ferences obszervancia hatókörét kiterjeszti Közép-Európa irányába, eleget téve az onnan érkező meghívásoknak. Sokat tudunk a szószéken történt szerepléseiről és az ezekhez kapcsolódó eseményekről Ausztriában, Morvaországban, Németországban, Sziléziában, Kis-Lengyelországban, de életének utolsó öt hónapjáról, amikor a Magyar Királyságban a számunkra sorsdöntő törökellenes kereszties hadjáratot hirdette, a prédikációiról hiányosak az ismereteink. A magyar földön elmondott beszédeiről nem maradt fenn írott szöveg, sem valamely hallgató által készített reportáció. Csak a másodlagos dokumentumokból, a Giovanni Tagliacozzo, Girolamo da Udine, Niccolò da Fara és Cristoforo Varese által készített életrajzi beszámolókból,³ valamint Kapisztrán levelezéséből tudjuk rekonstruálni magyarországi szereplésének részleteit. Ehhez a rekonstrukcióhoz ad tehát a korábbi részleges szövegkiadásoknál megbízhatóbb támaszt az a kritikai kiadás, amelyet a Galamb György által vezetett NKFIH projekt résztvevői készítenek. A következő tanulmány is ezt kívánja hasznosítani.

* A tanulmány megjelenését az NKFIH NN 125463 számú pályázat támogatta.

¹ *Johannes Hofer*: Die Predigtstätigkeit des hl. Johannes Kapistran in den deutschen Städten. Franziskanische Studien 13. (1926) 120–158.; *Kaspar Elm*: Johannes Kapistrans Predigtreise diessseits der Alpen (1451–1456). In: *Uő: Vitasfratrum. Beiträge zur Geschichte der Eremiten- und Mendikantorden des 12. und 13. Jahrhunderts, Festgabe zum 65. Geburtstag*, Hrsg. Dieter Berg, Berlin 1994. 321–337.; *The Grand Tour of John of Capistrano in Central and Eastern Europe (1451–1456). Transfer of Ideas and Strategies of Communication in the Late Middle Ages*. Eds. Paweł Kras – James D. Mixson. Warsaw–Lublin 2018.

² Kapisztrán életéről a legalapvetőbb feldolgozás: *Johannes Hofer*: Johannes Kapistran. Ein Leben im Kampf um die Reform der Kirche. I–II. Bearb. von Ottokar Bonmann. Roma–Heidelberg 1964–1965. Lásd még *Bölcskey Ödön*: Capistránói Szent János élete és kora I–III. Székesfehérvár 1923–1924.; *Kulcsár Péter*: Kapisztrán János. Bp. 1987.

³ Az életrajzok kiadását lásd *Acta sanctorum. Octobris X. Illustrata* a Josephus van Hecke etc. Parisii–Romae 1869. 269–552. Ezen belül lásd *Nicolaus de Fara*: Vita et gesta beati Iohannis de Capistrano. 439–483., *Hieronymus de Utino*: Vita s. Iohannis de Capistrano. 483–491., *Christophorus a Varisio*: Vita s. Iohannis a Capistrano. 491–545.; Giovanni Tagliacozzo beszámolója a nándorfehérvári győzelemről: *Victoriae mirabilis divinitus de Turcis habitae, duce V. B. Patre Ioanne de Capistrano series descripta per Fr. Ioannem de Tagliacotio*. Ed. Leonard Lemmens. *Acta Ordinis fratrum minorum* 25. (1906) 28–31., 62–68., 108–109., 188–190., 228–229., 290–292., 322–325., 352–357., 399–404.; Angol fordítás: *John of Tagliacozzo: The Story of the Victory at Belgrade*. In: *James D. Mixson: The Crusade of 1456. Texts and Documentation in Translation*. Toronto 2022. 147–216. *Uő*: Cinque lettere intorno alla vita e alla morte di S. Giovanni da Capestrano. *Bullettino della R. Deputazione Abruzzese di Storia Patria. Serie III. Anno II.* (1911) 7–58.

Kapisztrán prédikációi – főbb jellemzők

Ha meg akarunk közelebbről ismerkedni azzal a személyiséggel, aki 1455–1456-ban Magyarországon a török elleni keresztes hadjáratra mozgósította a tömegeket, érdemes áttekinteni korábbi prédikátori működését. Erről több fontos rész tanulmány mellett két alaplmu ad hírt: a Johannes Hofer Ottokar Bonmann által kiegészített Kapisztrán-életrajz⁴ és Łucjan Łuszczki könyve Kapisztrán prédikációiról.⁵

A (nevét adó) közép-itáliai városkából származó, jogászi pályán induló Kapisztrán János 1415-ben lépett a ferences rendbe, 1425-ben szentelték pappá. A ferences rendet megreformáló obszerváns áramlat⁶ egyik vezéralakja lett, a legfőbb vezető, Sienai Bernardin legközelebbi társa, annak 1444-es halála után ő volt Bernardin 1450-es szentté avatásának fő előmozdítója.⁷ Az obszerváns ferencesek fontos szervezőegységéeként ő lett a ciszmontán provincia vikáriusa. Az obszervánsok által terjesztett „Jézus Szent Neve” kultusz miatt Sienai Bernardinnal együtt 1429-ben eretnekséggel vádolták őket, de sikerült tisztáznuk magukat, és ezután ennek a kultusznak a terjesztése lett fellépéseinek egyik fő védjegye. Másfél évtizeden át Bernardinnal együtt vagy külön-külön járták az itáliai városokat, és hatalmas tömegek előtt prédikálva népszerűsítették az obszervánsok vallási reformmüzenetét.⁸

Sienai Bernardin, Kapisztrán János és a többi népszerű obszerváns szerzetes (akik között kettejük mellett Marchiai Jakab⁹ volt a legfontosabb) a középkori koldulórendi prédikáció¹⁰ hagyományos tematikájából indult ki: igehirdetésük kapcsolódott a rendszeres vasárnapi prédikációkhoz, a naptári ünnepekhez, a szentek ünnepeihez, és azon belül a ferenceseknél egyre központibb helyre kerülő Mária-kultuszhoz. Ugyanakkor ezek kapcsán kiemelt helyet kapott benne a különböző társadalmi csoportok morális instrukciója, bűneik ostorozása, amit külön

⁴ Hofer, J.: Johannes Kapistran i. m.

⁵ Lucianus Łuszczki: De sermonibus S. Ioannis a Capistrano. Studium historico-criticum. Romae 1961.

⁶ A companion to Observant Reform in the Late Middle Ages and Beyond. Ed. James D. Mixson – Bert Roest. Leiden–Boston 2015.

⁷ Il processo di canonizzazione di Bernardino da Siena (1445–1450). Edizione e saggio introduttivo a cura di Letizia Pellegrini. (Analecta Franciscana, tomo XIV. n. s. Documenta et studia – 2) Grottaferrata (Roma) 2009.

⁸ Carolyn Muessig: Bernardino da Siena and Observant Preaching as a Vehicle for Religious Transformation. In: A companion to Observant Reform i. m. 185–203.

⁹ Dionysius Lasić: De vita et operibus sancti Iacobi de Marchia. Falconara 1974.; San Giacomo della Marca e l'altra Europa. Crociate, martirio e predicazione nel mediterraneo Orientale (secc. XIII–XV). Atti del Convegno Internazionale di studi. Montepandone, 24–25 novembre 2006. A cura di Fulvia Serpico. Montepandone–Firenze 2007.

¹⁰ Madas Edit: Középkori prédikációirodalmunk történetéből. Debrecen 2022.; David D'Avray: The Preaching of the Friars: Sermons Diffused from Paris Before 1300. Oxford 1985.

tematikus sermók is napirendre tűztek. A nagybőjti prédikációciklusok adták erre a legtöbb lehetőséget: a maradandó mintát Sienai Bernardin 1424-es firenzei, 1425-ös perugiai, 1426-os római és 1427-es sienai prédikációi szolgáltatták.¹¹

Sienai Bernardin prédikációinak elemzése során Franco Mormando négy fontos témakört különböztetett meg:¹² a városi fényűzés és a szerencsejátékok elleni harcot, az uzsora problémáját, illetve ennek kapcsán a zsidóság vallási szokásainak ostromozását, a homoszexualitás elítélését és a babonás szokások bírálatait (mely a boszorkányüldözés megindulásához vezetett Itáliában¹³). A városi polgárság életét a legapróbb részletekig megreformálni kívánó ferences obszervánsok azonban e téren nem elégedtek meg a prédikációk morális buzdításával, hanem látványos, drámai szertartással párosították igehirdetésüket. Hallgatóságukat rávették a fényűző ruhadarabok, parókák, ékszerek, illatszerek, bútordarabok, dekorációs tárgyak, „erkölcstelen” olvasmányok, valamint a szerencsejátékok, ostáblák, dobókockák beszolgáltatására, majd ezekből hatalmas rakást építettek és elégették őket, mint a „hiúságok máglyáját”. Ezután pedig a városi hatóságokkal rendeleket hozattak, melyek a törvény szigorával korlátozták a fényűzést, szabályozták a viseleteket és betiltották a szerencsejátékokat.¹⁴ Ami pedig az uzsorakölcsönzést illeti, a tilalom mellett újfajta, „mons pietatis”-nak nevezett katolikus pénzkölcsönző intézmények megalapításával próbálták kárpótolni a rászorulókat.¹⁵

Kapisztrán itáliai prédikációi is ezt a gyakorlatot követték. Mindehhez hozzá kell tenni azonban, hogy a karizmatikus prédikátor fellépése rendszerint alkalmat adott gyógyító-, illetve ördögűző csodákra is, ezért egyre inkább „élő szentként”¹⁶ tisztelték kortársai. Kapisztrán egyik ferences életrajzírója, Niccolò da Fara például a következő ördögűző csodát jegyezte fel az Abruzzókban fekvő Guardiagrele

¹¹ *Bernardino da Siena: Prediche volgari sul Campo di Siena 1427. A cura di Carlo Delcorno. Milano 1989.*

¹² *Franco Mormando: The Preacher's Demons. Bernardino of Siena and the Social Underworld of Early Renaissance Italy. Chicago–London 1999.*

¹³ *Marina Montesano: „Supra acqua et supra ad vento”. „Superstizioni”, malefizia e incantamenta nei predicatori francescani osservanti (Italia, sec. XV). Roma 1999.*

¹⁴ *Thomas M. Izbicki: Pyres of Vanities: Mendicant Preaching on Vanity of Women and Its Lay Audience. In: De Ore Domini: Preacher and Word in the Middle Ages. Eds. Thomas L. Amos – Eugene A. Green – Beverly Mayne Kienzle. Kalamazoo, MI 1989. 211–235.; Gábor Klaniczay: The „Bonfires of the Vanities” and the Mendicants. In: Emotions and Material Culture. Ed. Gerhard Jaritz. Wien 2003. 31–60.; Uő: Disciplining Society through Dress: John of Capistrano, the “Bonfire of Vanities” and Sumptuary Law. In: The Grand Tour of John of Capistrano i. m. 99–115.; *Szlancsok Margit: A ’hiúságok máglyái’ a XV. században. Történelmi Szemle 48. (2006) 337–357.; Uő: Kapisztrán és a fényűzés bírálata. In: Európa védelmében. Kapisztrán Szent János és a nándorfehérvári diadal emlékezete. Szerk. Kálmán Peregrin – Veszprémy László. Bp. 2013. 52–71.**

¹⁵ *Maria Giuseppina Muzzarelli: Pescatori di uomini. Predicatori e piazze alla fine del Medioevo. Bologna 2005. 230–242.*

¹⁶ A középkori élő szentekről lásd *Aviad M. Kleinberg: Prophets in Their Own Country. Living Saints and the Making of Sainthood in the Later Middle Ages. Chicago–London 1992.*

városkában 1429-ben tartott prédikációjáról: „Amikor az isteni János a körülötte álló nagy népsokaság előtt prédikált, megjelent ott egy asszony, akit már hosszú ideje gyötört az ördög. [Kapisztrán] odaadón imádkozott, hogy megszabadítsa őt, és Krisztus erejével utasította a démont, hogy hagyja el a megszállott asszony testét, az köpje ki őt magából. És az asszony egy hosszú, csupasz, fekete férget köpött ki, mely hirtelen négyoszög alakú formát öltött, mintha nagy fekete dobókocka lett volna. Mire Isten szolgálja, mivel tudta, hogy démon, egy zsebkendőbe kötötte és felakasztotta a cellája ablakába. És amikor el akart távozni, elrendelte, hogy a népség hiúságait, vagyis a kártyákat, az ostáblákat, a faliszőnyegeket, a maszkokat, a festett női hajat és a hasonló dolgokat el kell égetni, és ebből egy nagy látványosság lett.”¹⁷

Rátérve Kapisztrán prédikációinak áttekintésére, míg itáliai munkásságát 288 általa lejegyzett modell-sermo (vázlatszerűen összefoglalt sermo gondolatmenet) dokumentálja, az Alpokon túli prédikációs körút szentbeszédeinek 435 reportáció őrizte meg az emléket. Ezek alapján Łucjan Łuszczki részletes elemzést készített a prédikációk struktúrájáról, műfajairól és forrásairól. Megvizsgálta a bennük megfogalmazott hittételeket, az erkölcsi és szociális érvrendszert. Külön figyelmet szentelt a prédikációkban megfigyelhető „dialektikus-retorikus” eszközöknek: hogyan fejt ki Kapisztrán a mondandóját és hogyan illusztrálja érveit, milyen a stílusa és a szóhasználata, hogyan tud hatni a közönség érzelmeire („de modo affectus suscitandi”). Végül pedig Łuszczki feltette a kérdést, mi tette annyira hatékonyá Kapisztrán prédikációit: orátori képessége, különleges adottságai, a prédikációit támogató csodatelek vagy Kapisztrán példaszzerű szent életmódja?

Ez az 1961-ben készített elemzés igen korszerűnek tűnhet napjainkban is, amikor a középkori prédikációk vizsgálata jelentősen megújult, népszerű kutatási téma lett.¹⁸ Letizia Pellegrini több tanulmányt szentelt Kapisztrán nagy hatású prédikációs módszereinek, aki az idegen nyelvi környezetben nyilvánvalóan rákényszerült a megfelelő nonverbális eszközök használatára.¹⁹ Egy megfigyelő

¹⁷ „Nam ibi divo Joanne, cum magna populorum circumstantium frequentia praedicante, illata est ei quaedam mulier, multo tempore a daemone vexata et oppressa; pro cuius liberatione cum orationem devotissimam effudisset, in Christi virtute daemoni mandavit, ut ab illa exiret, et obsessae foeminae, ut spueret; quae cum lumbricam nudam nigram et longam expuisset, statim conversa est in materiam quamdam quadram, ad instar magni taxilli nigri. At Dei servus sciens daemonem esse, nasitergio alligans, extra cellae fenestram suspendit. Cumque tandem abire vellet, vanitatesque illius populi comburere decrevisset, cartas scilicet, tabularia, taxillos, larvas, fucosque capillos mulierum et his similia, ex quibus spectaculum magnum paratum erat.” *Fara, N. de: Vita et gesta i. m. 452.*

¹⁸ *Modern Questions about Medieval Sermons. Essays on Marriage, Death, History and Sanctity.* Eds. Nicole Bériou – David d’Avray. Spoleto 1994.; *Nicole Bériou: L’avènement des maîtres de la Parole: La prédication à Paris au XIII^e siècle I–II.* Paris 1998.; *Uő: Les sermons latins après 1200.* In: *The Sermon.* Ed. Beverly Mayne Kienzle. (Typologie des sources du Moyen Âge Occidental 81.) Turnhout 2000. 363–445.; *Siegfried Wenzel: Medieval Artes Praedicandi: A Synthesis of Scholastic Sermon Structure.* Toronto 2015.

¹⁹ *Letizia Pellegrini: Giovanni da Capestrano predicatore.* In: *Giovanni da Capestrano e la riforma della Chiesa.* A cura di Alvaro Cacciotti – Maria Melli. Milano 2008. 79–94.; *Uő: Tra la piazza e il Palazzo.*

a következőket írta 1452-es lipcsei prédikációjáról: „Nemcsak a nyelvvel prédikál, hanem a kezeivel és lábaival is, eleven és lenyűgöző gesztikulációval; odavissza ugrál, térdre esik, toporzékol, fenyegetőzik, áld és átkoz.”²⁰

A közép-európai prédikációs körút főbb témái

A legfontosabb feladatának Kapisztrán Közép-Európában az eretnekek – elsősorban a cseh husziták, az utraquisták – elleni prédikációt tartotta. Ezért Bécsbe érkezése után 1451 tavaszán első úticélja Csehország volt: 1451 júliusában a katolikus párton maradt morva területekre ment, Brno, Olomouc, Znojmo városában volt egész októberig, majd átutazott a déli cseh területekre, ahol az év végén Český Krumlovban és Chebben prédikált, 1452 elején pedig továbbment Szászországba. Később, 1454-ben ismét áthaladt a morva vidékeken, és megállt Olomoucban és Znojmban. Noha azt nem sikerült elérnie, hogy a huszita vezetők hitvitára álljanak ki vele, intenzív levelezést folytatott velük. A fennmaradt csehországi levelezéséből, 38 általa írt és 44 neki címzett levélből 21-et írt utraquista vitapartnereinek és 13-at kapott tőlük. Ezek között több hosszabb teológiai értekezés volt, melyekről számos másolat is készült. A címzettek sorában ott volt Jan Rokycana, Prága utraquista püspöke is.²¹ Ami viszont a prédikációit illeti, sajnos ezekről sem tőle származó szöveg, sem reportáció nem maradt fenn, csak az őt kísérő ferences obszerváns életrajzírók beszámolóiból és Johannes Hofer kutatásaiból²² tudhatunk néhány általánosságot. Brnóban Kapisztrán prédikációja nyomán az utraquista főnemes Beneš Boškovic és sok száz alattvalója látványosan áttért a katolikus hitre. A prédikációkat csodás gyógyítások követték, ezek között szimbolikus jelentőséget kapott a „süketek napja”, amikor Kapisztrán a beszámolók szerint 13 süketnek adta vissza a hallását, ezzel egyúttal a husziták „süketségére” célozva.²³ Olomoucban a források megemlékeztek arról, hogy a tömegek miatt

Predicazione e pratiche di governo nell'Italia de Quattrocento. In: I frati osservanti e la società in Italia nel secolo XV. Atti del XL Convegno internazionale. Assisi–Perugia, 11–13 ottobre 2012. Spoleto 2013. 109–134.; *Uő: Faire en disant: Aspects performatifs de la prédication à l'autone du Moyen Âge*. In: *From Words to Deeds: The Effectiveness of Preaching in the Late Middle Ages*. Ed. Maria Giuseppina Muzzarelli. Turnhout 2014. 21–45.

²⁰ „Er predigte nicht nur mit der Zunge, sondern mit den Händen und Füßen und lebhaften Gesten und eindrucksvollen Gebärden, hin- und herspringend, kniend und stampfend, bittend und drohend segnend und fluchend.” *G[eorg] Buchwald: Johannes Capistranos Predigten in Leipzig 1452. Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte* 26. (1913) 130.

²¹ Kapisztrán huszitaellenes fellépéséről lásd *Kulcsár P.: Kapisztrán János* i. m. 126–138.; *Pavel Soukup: The Polemical letters of John of Capistrano against the Hussites: Remarks on Their Transmission and Context*. In: *The Grand Tour of John of Capistrano* i. m. 259–273.; *Jan Stejskal – Antonín Kalous: The Image of John of Capistrano in Bohemia and Moravia*. In: *The Mission of John of Capistrano*. Ed. Letizia Pellegrini. Megjelenés előtt.

²² *Hofer, J.: Johannes Kapistran* i. m. II. 57–145.

²³ *Varisio, C. a: Vita* i. m. 520.; *Hofer, J.: Johannes Kapistran* i. m. II. 73–74.

a prédikációit a szabadban, a dóm előtti téren és más tereken kellett tartania, szavait két tolmács – egy német és egy cseh – közvetítette a hallgatóságnak. Igehirdetésének hangulatára reagált egy mérsékelt utraquista magiszter, Ján z Borotína neki küldött vitairata, aki szóvá tette, hogy Kapisztrán olyan rettenetesen ordít, amikor prédikál, hogy ezzel az egész hallgatóságot is ordításra ösztönzi.²⁴ A huszitákkal folytatott hitvita érveit azonban csak a hosszabb levelekből, vitairatokból ismerhetjük.

Sokkal többet tudunk viszont Kapisztrán harcias missziójának egy másik témájáról, mely Itáliában sokat foglalkoztatta, majd ausztriai és németországi fellépésének is a középpontjában állt: a fényűzés bírálatáról. Kapisztrán bécsi prédikációsorozata 1451. június 12-én, pünkösöd vasárnapján kezdődött, és másfél hónapon át majdnem minden nap óriási tömegeket vonzott. A dogmatikai kérdések latin nyelvű és tolmácsok által közvetített taglalásának népszerűségéhez hozzájárult Kapisztrán mozgalmas előadásmódja és a megjelenő betegek százainak gyógyítása Sienai Bernardin ereklyéjével – és saját karizmatikus erejével.²⁵ A legfőbb látványosság azonban az 1451. július 17-én bejelentett és a rákövetkező vasárnap megrendezett „hiúság-máglya” égetés lett a Stephansplatz közepén. A női ruhák hosszú uszályait és a férfiak hosszú hajviseletét kigúnyoló prédikáció után Kapisztrán felszólította hallgatóságát, hogy hozzák oda a kártyáikat, az ostábláikat, a parókáikat és a hiúság mindenféle tárgyát, majd a hatalmas halmot lángra gyújtotta. A tűzhöz jó „alapanyagot” adott, hogy rátettek néhány akkoriban divatos lett díszes hintót is. A máglya-látványosságnak akkora sikere lett, hogy néhány nappal később, Mária Magdolna napján, július 22-én megismételték.²⁶ A legnagyobb mennyiséget beszolgáltatók viszonzásképp „konfraternitás-levelet” (*Verbrüderungsbrief, Filiationsbrief*) kaptak Kapisztrántól.²⁷ A prédikációk eredményeképpen 118 új rendtagot sikerült megnyernie a ferences obszervanciának, megalapította a bécsi obszerváns kolostort és egyúttal az obszervánsok Sienai Bernardinról elnevezett ausztriai rendtartományát.²⁸

A bécsi prédikációkat követő kevésbé sikeres huszita misszió után, 1452 júniusában német földre visszatérve Kapisztrán ugyanezeket a témákat tűzte napi-rendre prédikációiban. Regensburgban részt vett a birodalmi gyűlésen, és ottlétét

²⁴ *Hofer, J.*: Johannes Kapistran i. m. II. 75–77.

²⁵ *Ferdinand Delorme*: Ex libro miraculorum SS. Bernardini Senensis et Ioannis de Capistrano auctore fr. Conrado de Freyestat. Archivum franciscanum historicum 11. (1918) 399–441.; *Philippe Jansen*: Un exemple de sainteté thaumaturgique à la fin du Moyen Âge: les miracles de St. Bernardine de Sienna. Mélanges de l'École française de Rome – Moyen Âge 96. (1987) 129–151.

²⁶ *Johannes Hofer*: Die Wiener Predigten des hl. Johannes Kapistran im Jahre 1451. Jahrbuch der österreichischen Leogesellschaft 1. (1927) 122–146.; *Uő*: Johannes Kapistran i. m. II. 13–32.; *Luszczki, L.*: De sermonibus i. m. 68–91.

²⁷ Tizenhat ilyen levél maradt fenn. Vö. *Helmut Hundsbiçhler*: Johannes Kapistran. Franziskanische Observanz – Rettung Europas – Sachkultur. In: 800 Jahre Franz von Assisi. Franziskanische Kunst und Kultur des Mittelalters. Niederösterreichische Landesausstellung. Krems-Stein, Minoritenkirche 15. Mai – 17. Oktober 1982. Wien 1982. 206., 210–211.

²⁸ *Kulcsár P.*: Kapisztrán János i. m. 124–126.

kihasználva több napon át prédikált a polgároknak, ott is rendezve egy védjegyévé vált „hiúság-máglya” égetést is.²⁹

Ezután Nürnberget kereste fel, ahol 1452. július 18-tól augusztus 13-ig naponta prédikált, többnyire a Liebfrauenkirche előtti nagy téren.³⁰ A 27 prédikáció tematikájából jelentős részt foglalt el a város zsidó közösségéhez intézett ígéhirdetés, amelyben Kapisztrán ótestamentumi és újtestamentumi példák sorával áttérésre buzdította őket. E beszédek meghallgatását kötelezővé tették a város zsidó lakosságának. Ezek nyomán került sorra a játékszenvedély problémája, majd a divatos ruhaviseletek kérdése, amit augusztus 10-én a bécsihez hasonló máglyagyújtás követett. Niccolò da Fara beszámol arról, hogy hat hatalmas szekér szállította az ostáblákat a főtérre, hogy elégessék őket, valamint ugyancsak erre a sorsra jutott hetven festett lovas szán.³¹ A *Nürnberger Chronik* így ír erről: „Szent Lőrinc napján, miután több mint három órán át latinul prédikált, elégettek 3612 ostáblát, több mint 20 000 játékkockát és kártyát.”³² A *Müllner-krónika* még fantasztikusabb számokat közöl: 76 festett hintó és utazószán, 40 000 játékkocka, rengeteg díszes ruha és hegyes orrú cipő (Schnabelschuhe) megégetéséről számol be.³³ Ennek a máglyának az emlékét őrzi Hans Schäufolein fametszete, mely Kapisztrán 1519-ben Augsburgban nyomtatásban kiadott sermóinak és életrajzának a címlapjára került.³⁴

Nürnberg után Kapisztrán Bamberg városában folytatta az ígéhirdetést³⁵ és – mint egy híressé lett festmény megörökítette – a látványos „hiúság-máglya” égetést. Az 1470–1475 táján készített festményen, amelyet hosszú ideig tévesen Sebald

²⁹ „Dum in quadam civitate Alemaniae, nomine Ratisbona, de hac materia praedicaret, et populus turmatim ad incendium tabularia deferret.” *Varisio, C. a: Vita* i. m. 497.

³⁰ *Johannes Kist: Der hl. Johannes Kapistran und die Reichsstadt Nürnberg.* Franziskanische Studien 16. (1929) 193–215.; *Luszczki, L.: De sermonibus* i. m. 111–117.

³¹ „Nam cum vidissem, Norimbergae sex magnos currus tabulariis plenos, ad commune forum duci, ubi etiam supra septuaginta vehicula depicta, quibus ab equis hyeme per civitatem tractatis, voluptatis causa multo scelera perpetrabantur, etiam igne, spectantibus cunctis, consumpta sunt, prutari per nimia multitudine in tota Italia tot inveniri non posse.” *Fara, N. de: Vita et gesta* i. m. 466.

³² „[...] und an sant Lorenzen tag da verprent er auf dem Marckt noch seiner lateinischen predig, die weret nochen 3 ganzte stund, darnoch zunt man an 3 tausent 600 und 12 spillbret und mer wenn 20 tausent wuerfel und kartenspiel an zal [...]” *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert.* Nürnberg, Bd. 4. Stuttgart–Göttingen 1961. 192.

³³ „1452 kam Johannes Capistranus, ein Barfüßermönch und Cardinal, auch der rechte Doctor, der als päpstlicher Missionar Deutschland durchreiste, nach Nürnberg, und predigte das Kreuz wieder die Türken. Er redete lateinisch und ein Bruder seines Ordens erklärte es dem Volk in deutscher Sprache. In seiner Strafpredigt befahl er auch, die Schlitten, grosse Wulsthauben, Brettspiele, Würfel und Karten zu verbrennen. Hierauf wurden am Tage S. Laurentii 76 Schlitten, 3640 Brettspielen, 40 000 Würfel und viele Karten auf öffentlichern Markte verbrannt.” – *Frantz Falk: St. Johann von Capistrano in Deutschland.* Der Katholik 3. (1891) 152.; *Kist, J.: Der hl. Johannes Kapistran* i. m. 197–198.; *Hofer, J.: Johannes Kapistran* i. m. II. 116.

³⁴ *Vita et Sermo S. Capistrani.* Augsburg 1519.; *Roberto Rusconi: Giovanni da Capestrano: Iconografia di un predicatore nell'Europa del '400.* In: *Predicazione francescana e società veneta nel Quattrocento: committenza, ascolto, ricezione.* (Atti del II convegno internazionale di studi francescani) Padova 1995. 43–44.

³⁵ *Luszczki, L.: De sermonibus* i. m. 118–119.

Poppnak tulajdonítottak,³⁶ jól látható, hogy a ruha-luxus problémája egyre szorosabban összekapcsolódik Kapisztrán másik célba vett ellenségével, az uzsorakölcsönzéssel és általánosságban a hite, valamint Krisztus halálában játszott szerepe miatt hibáztatott zsidósággal. A képen a szószékről prédikáló barát előtt kisebb csoport áll, jobbján a férfiak, balján a nők; előttük ott a ruhákból, játékokból rakott máglya, a háttérben pedig a városi porkolábok egy sárga kalappal (Judenhut) megkülönböztetett zsidó férfit és asszonyát karjuknál fogva kísérik a prédikáció színterére.³⁷

Bamberg után a tübingiai városok, Jena, Koburg, Arnstadt és Erfurt voltak Kapisztrán prédikációs körútjának újabb állomásai. Ez utóbbi lett egy újabb intenzív, egy hónapos prédikációsorozat színhelye.³⁸ A zsidóság elleni – az uzsorát elítélő és őket megterésre felszólító – prédikációk itt is napirendre kerültek, sőt az indulatok itt erőszakhoz, pogromhoz is vezettek.³⁹ 1452. szeptember 24-én Erfurtban szintén hatalmas hiúság-máglya zárta a prédikációsorozatot, egy kortárs beszámoló szerint az eseményen több mint hatvanezren vettek részt.⁴⁰

A körút folytatása: Naumburg, Halle, Magdeburg; az igehirdetés tematikája és módszere hasonló, a fellépés pedig máglyagyújtással végződött e városokban is. 1452. október-novemberben Lipcsében prédikált.⁴¹ Itt a ferences obszervancia népszerűsítése foglalkoztatta, beszámolói szerint nagy sikerrel léptette be rendjébe az egyetem diákjait és tanárait, összesen hetven új jelentkezőt.⁴² Hagyományossá vált témái, az uzsora elleni prédikáció, a szerencsejátékok és a fényűzés bírálata

³⁶ *Andrea Katharina Thurn*: Zur Ikonographie der Capestrano-Tafel. Pater Stephan Fridolin als geistiger Urheber ihres theologischen Programms. In: *Der Bußprediger Capestrano auf dem Domplatz in Bamberg. Eine bamberger Tafel um 1470/75.* Hrsg. Lothar Hennig. Bamberg 1989. 19–48.; *Robert Suckale*: Die kunstgeschichtliche Stellung der Capestrano-Tafel. In: *Der Bußprediger Capestrano i. m. 87–94.*; *Daniela Müller*: Die Verbrennung der Eitelkeiten. Kostümgeschichtliche Bemerkungen zur Capestrano-Tafel. In: *Der Bußprediger Capestrano i. m. 59–68.*

³⁷ *Helmut Hundsbieler*: Predigt des Johannes Kapistran in Bamberg. In: *800 Jahre Franz von Assisi i. m. 589. A ferences obszervánsok – különösen Kapisztrán zsidóellenes – prédikációiról* lásd *Jeremy Cohen*: *The Friars and the Jews. The Evolution of Medieval Anti-Judaism.* Ithaca 1982.; *Filippo Sedda*: *Giovanni da Capestrano e gli Ebrei.* Studi francescani 110. (2013) 297–326.; *Uő*: *The Anti-Judaic Sermons of John of Capistrano: Matters and Context.* In: *The Jewish-Christian Encounter in Medieval Preaching.* Eds. Jonathan Adam – Jussi Hanska. London–New York 2014. 137–167.; *Bert Roest*: *Giovanni of Capistrano's Anti-Judaism within a Franciscan Context: An Evaluation Based on Recent Scholarship.* Franciscan Studies 75. (2017) 117–143.

³⁸ *Ludger Meier*: *De sermonibus quos S. Joannes a Capistrano fecit Erfordia.* Collectanea Franciscana 21. (1951) 89–94.; *Łuszczki, L.*: *De sermonibus i. m. 120–126.*

³⁹ *Markus J. Weninger*: *Man bedarf keiner Juden mehr. Ursachen und Hintergründe ihrer Vertreibung aus den Reichstädten im 15. Jahrhundert.* (Beihefte zur Archiv für Kulturgeschichte 14.) Wien 1981. 222.; *Miri Rubin*: *Gentile Tales. The Narrative Assault on Late Medieval Jews.* New Haven–London 1999. 120.

⁴⁰ *Hofer, J.*: *Johannes Kapistran i. m. II. 168.*

⁴¹ *Johannes Hofer*: *Ein zeitgenössischer Bericht über das Wirken des hl. Johannes Kapistran in Leipzig im Jahre 1452.* Franziskanische Studien 22. (1935) 364–366., 177–193.; *Łuszczki, L.*: *De sermonibus i. m. 129–146.*; *Thomas Krzenek*: *John of Capistrano as a Tireless Preacher in Leipzig.* In: *The Grand Tour of John of Capistrano i. m. 117–148.*

⁴² *Hofer, J.*: *Johannes Kapistran i. m. II. 285., 286.*

itt is jelen voltak, és Lipcsében is megszervezte a máglyagyújtást. Sőt, egy lépéssel továbbment. Kapisztrán már Sienai Bernardin nevezetes 1425-ös perugiai fényűzés-elleni prédikációi idején, Bernardin segítőtársaként kidolgozott egy új stratégiát: nem elég a bűnös tárgyak elégetése, rá kell venni a városi hatóságokat, hogy rendeletben tiltsák meg azok további árusítását, viselését vagy használatát, ruharendeletet és szigorú fényűzéstiltó szankciókat kell bevezetni.⁴³ Lipcse hatóságai is ezt tették, mintát szolgáltatva számos más német város hasonló intézkedéséhez.⁴⁴

Tübingiából Szászföldre térve, sok helyen megállva az év végén Drezdában maradt, ott is térített, új rendtagokat toborzott és rendületlenül égette a „hiúság” kelékeit.⁴⁵ Szilézia felé folytatva útját februárban Boroszlóba érkezett és a rákövetkező másfél hónapban ott mondta el egyik legemlékezetesebb nagyböjti prédikáció-ciklusát.⁴⁶ Gecser Ottó több tanulmányt szentelt e nevezetes Quadregesimale részletes vizsgálatának. A prédikációk tartalmi elemzése, a reportáció-kéziratok filológiai értékelése mellett a kortárs beszámolók segítségével rekonstruálta, hogy milyen eszközökkel teremtette meg Kapisztrán hallgatósága előtt karizmatikus tekintélyét.⁴⁷

A híres prédikátort Boroszlóban – ahogyan bizonyára útja korábbi helyszínein is – fejedelmi külsőségek között várták. Életrajzírója, Cristoforo da Varese a következőképp írja ezt le: „Fényes fogadtatásban részesült mind Isten, mind a nép részéről, körmenetben vezették a székesegyházhoz, ahonnan – miután fogadta őt a püspök és a papság, és egy tudós doktor hosszú beszédet mondott, a neki előkészített szálláshelyre vezették, mindenki elmondhatatlan boldogságától övezve.”⁴⁸ A nagy

⁴³ Klaniczay, G.: *Disciplining Society* i. m. 103–105.

⁴⁴ „Iudorum levitates et solatiorum turpitudines morumque anfractus in nobis prorsus enervavit [...]”; Ernst Kroker: *Leipziger Kleiderordnungen. Mitteilungen der deutschen Gesellschaft zur Erforschung vaterländischer Sprache und Altertümer in Leipzig* 10. (1912) 23.; Krzenek, T.: John of Capistrano i. m. 140. A német ruharendeleteknek kiterjedt szakirodalma van: *Liselotte Constanze Eisenbart: Kleiderordnungen der deutschen Städte zwischen 1350 und 1700. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des deutschen Bürgertums. Göttingen–Berlin–Frankfurt* 1962., Lipszéről itt: 165.; *Neithard Bulst: Zum Problem städtischer und territorialer Kleider-, Aufwands- und Luxusgesetzgebung in Deutschland (13.- Mitte 16. Jahrhundert)*. In: *Renaissance du pouvoir législatif et genèse de l’Etat*. Éd. A. Gouron – A. Rigaudière. Montpellier 1992. 29–57.; *Uő: Kleidung als sozialer Konfliktstoff. Probleme kleidergesetzlicher Normierung im sozialen Gefüge*. Saeculum 44. (1993) 32–47.

⁴⁵ Otto Richter: *Der Bussprediger Johannes von Capistrano in Dresden und den Nachbarstädten. Mitteilungen des Vereins für Geschichte und Topographie Dresdens* 4. (1883) 1–5.

⁴⁶ A reportációk alapján e 44 prédikációt publikálja: *Eugen Jacob: Johannes von Capistrano I. Das Leben und Wirken Capistranos. Breslau* 1903., II. Reden und Traktate Capistrans. Breslau 1905., 1907., 1911.; *Hofner, J.: Johannes Kapistran* i. m. II. 198–210.; *Luszczki, L.: De sermonibus* i. m. 147–173.

⁴⁷ *Gecser Ottó: Kapisztrán Szt. János nagyböjti prédikáció-sorozata Boroszlóban. Aetas* 17. (2002) 5–28.; *Uő: Itinerant Preaching in Late Medieval Central Europe: St. John Capistran in Wrocław. Medieval Sermon Studies* 47. (2010) 5–20.; *Uő: Preaching and Publicness: St. John of Capistrano and the Making of His Charisma North of the Alps*. In: *Charisma and Religious Authority. Jewish, Christian, and Muslim Preaching, 1200–1500*. Eds. Katherine L. Jansen – Miri Rubin. Brepols 2010. 145–159.

⁴⁸ „Susceptus a Deo, et populo tam magnifice, ductus processionaliter ad ecclesiam cathedralem, ubi post ejus susceptionem ab episcopo et clero, post longum sermonem factum a quodam doctore,

várakozás feltehetőleg nem elsősorban prédikációinak szolt, hanem az „élő szent” fellépését kísérő gyógyító-csodáknak, amikben nem is csalatkoztak, Cristoforo da Varese hosszan sorolja a Kapisztrán közvetítésével meggyógyult köszvényeseket, bénákat, némákat, vakokat és süketeket. A prédikációk hamvazószerdán, február 14-én kezdődtek a Szent Erzsébet-templomban, de az érdeklődők nagy tömege miatt a színtér hamarosan áthelyeződött a piactérre, ahol egy közeli ház erkélyéről virágvasárnapig (március 23.) mindennap prédikált. A város krónikása, Peter Eschenloher – némi túlzással – 200 000 főnyi hallgatóságról beszél.⁴⁹ A tér melletti Salzring lett március 18-án az itt is megszervezett hatalmas „hiúság-máglya” színtere, és ekkor került sor az általa alapított, Szent Bernardinnak szentelt obszerváns kolostor alapkövetételére is. Virágvasárnapra azonban Kapisztrán megbetegedett, a nagybőjti ciklus utolsó prédikációit rendtársa és tolmáca, Gergely testvér mondta el helyette.⁵⁰ Húsvét után meggyógyult, és még néhányszor prédikált, majd április 30-án elhagyta Boroszlót.

Távozása után terjedt el a hír a városban, hogy a nagyhét alatt a városi zsidók egy csoportja oltáriszentség-gyalázást követett el.⁵¹ A vádlottakat és családjukat azonnal letartóztatták, majd V. László magyar és cseh király nevében kiadott rendeletre általános vizsgálat kezdődött, melynek során június közepére már 318 zsidót tartottak fogva. Kapisztrán inkvizítorként aktív részt vállalt a vizsgálatokban. A bűnösnek találtakat szörnyű kínhalállal végezték ki és négyelték fel, a fogva tartottak közül azokat, akik nem voltak hajlandók áttérni, elevenen megégették, a hét évnél fiatalabb gyerekeket megkeresztelték és az összes hét évnél idősebb zsidót száműzték Boroszlóból és egész Sziléziából.⁵² A Kapisztránnal foglalkozó történészek hosszan vitatták Kapisztrán felelősségét ebben az ügyben. Tény, hogy miközben a zsidókkal szembeni ellenszenvét Kapisztrán sokféle formában kifejezésre juttatta, de ellentétben a kifejezetten nekik címzett bécsi, nürnbergi, erfurti és hallei prédikációival, itt a nagybőjti ciklus konkrétan nem foglalkozott velük. A nagybőjti periódus vallási diskurzusa, a zsidók felelőssé tétele Krisztus kereszthalálában ugyanakkor az egész középkor folyamán alkalmat szolgáltatott

iterum reducitur tandem ad hospitium sibi praeparatum cum indicibili omnium gaudio.” *Varisio, C. a: Vita* i. m. 527.; *Gecser O.: Kapisztrán Szt. János* i. m. 6.

⁴⁹ *Peter Eschenloher: Geschichten der Stadt Breslau oder Denkwürdigkeiten seiner Zeit von 1440–1479. Breslau 1827. 12–14.; „Wie Vater Johannes von Capistrano in Breslau kam.” Halina Manikowska: Peter Eschenloer on John Capistrano’s Sojourn in Wrocław. In: The Grand Tour of John of Capistrano* i. m. 187–200.

⁵⁰ *Pietro Delcorno: Frater Fredericus predicavit. The sermons of a translator of John of Capestrano. In: Ex parva predicacione magnus ignis incenditur. Preaching in East Central Europe in the Late Middle Ages. Eds. Pietro Delcorno – Olga Kalashnikova – Pavel Soukup. Megjelenés előtt.*

⁵¹ A vádaskodásban elhangzó történetekről beszámol *Fara, N. de: Vita et gesta* i. m. 467.; *Kulsár P.: Kapisztrán János* i. m. 146–153.

⁵² *De expulsione iudaeorum, in Monumenta Poloniae Historica III. Lwow 1878. 786–789.*

az antijudaista indulatok felszínre kerüléséhez, és ezt egy karizmatikus prédikátor még inkább fel tudta korbácsolni. Részvétele a kegyetlen ítélettel végződő inkvizíciós vizsgálatokban pedig egyértelműen felelőssé is teszi azokért Kapisztránt.⁵³

Boroszló után 1453 augusztusában Kis-Lengyelországba, Krakkóba utazott, ahol a prédikációi hasonló ügyekkel foglalkoztak: itt is sor került a „hiúság-máglya” felállítására, amiről beszámol biográfusa, Niccolò da Fara;⁵⁴ és itt is nagy sikerrel alapított obszerváns kolostort, melynek gárdiánja Kapisztrán egy magyar rendtársa, Tari László lett.⁵⁵ Szintén elkezdődött a boroszlói vádaskodások kapcsán egy zsidóellenes vizsgálódás, de IV. Kázmér lengyel király – V. László tanácsadóival ellentétben – nem támogatta az eljárást, ezért ennek nem lett következménye.⁵⁶

Krakkóból Kapisztrán ismét Csehországba vette útját, újfent Prágába szeretett volna eljutni, de ezt az V. László nevében írt levél nem engedélyezte, ezért csak Olomoucig jutott el. Innen pedig 1454 szeptemberében Frankfurtba utazott, hogy részt vegyen a birodalmi gyűlésen. Az őt annak idején Ausztriába hívó Enea Silvio Piccolomini volt az, akitől Kapisztrán új, fontos megbízatást kapott: fordítsa mozgósító erejű prédikációit – a fényűzés, a husziták, az uzsora és a zsidóság elleni kampányok nyomán – egy új ellenség, a fenyegető oszmán birodalom elleni kereszties hadjárat szervezésére. A török kérdés Konstantinápoly 1453-as eleste nyomán a pápaság és az egész keresztény Európa figyelmének a középpontjába került, Frankfurtban is sok szó esett róla, Kapisztrán is – az V. Miklós pápának és (Jó) Fülöp burgundiai hercegnek írt levelei tanúsága szerint – harciasan képviselte a törökök elleni kereszties háború gondolatát.⁵⁷ Néhány hónappal később, az 1455. márciusi bécsújhelyi birodalmi gyűlésen már Enea Silvio Piccolominival együtt Kapisztrán lett a kereszties háború gondolatának egyik fő szószólója.⁵⁸ Bár a birodalmi gyűlés e téren nem hozott eredményt, az V. Miklós pápa halála után 1455. április 8-án megválasztott

⁵³ Kapisztránt mentegeti Bölskey Ö.: Capistranói Szent János élete és kora i. m. II. 45–77.; Hofer, J.: Johannes Kapistran i. m. II. 222–228.; Hibáztatja: Rubin, M.: Gentile Tales i. m. 120–125.; Heidemarie Petersen: Kapisztrán Szt. János hitszónoki tevékenysége Boroszlóban és Krakkóban, s annak hatása a helyi zsidó közösségekre. In: Európa védelmében i. m. 24–30.; Roest, B.: Giovanni of Capistrano i. m. 130–136.; Hanna Zaremska: John of Capistrano and the 1453 Trial of Wrocław Jews. In: The Grand Tour of John of Capistrano i. m. 149–168.

⁵⁴ Fara, N. de: Vita et gesta i. m. 463.

⁵⁵ Tari Kapisztránhoz írt leveleit kiadta Paweł Kras által szervezett lengyel társprojekt, lásd Paweł Kras: John of Capistrano and the Cracow Brethren. In: The Grand Tour of John of Capistrano i. m. 303–321.; Letters Related to the History of Poland and Silesia (1451–1456). Eds. Paweł Kras et al. (Corpus epistolarum Ioannis de Capistrano 1.) Warsaw–Lublin 2018. No. 43., Nr. 46. 306–309.

⁵⁶ Zaremska, H.: John of Capistrano i. m. 160–161.

⁵⁷ E leveleket fordításban közli: Bölskey Ö.: Capistranói Szent János élete és kora i. m. II. 214–222.

⁵⁸ Hofer, J.: Johannes Kapistran i. m. II. 278–279., 299–547. E kérdés tágabb kontextusáról lásd Norman Housley: Crusading and the Ottoman Threat (1453–1505). Oxford 2012.; Julian M. Damian: L'Osservanza francescana e le crociate contro i turchi: da Eugenio IV a Pio II. *Chronica* 15. (2017) (=Franciscan Observance between Italy and Central Europe. Proceedings of International Conference, 4–6 December 2014. Ed. György Galamb) 45–60.; Mixton, J. D.: The Crusade od 1456 i. m.

új pápa, III. Callixtus határozottan elkötelezte magát a törökök Európából való kiűzése mellett, és május 15-én kiadta a keresztes hadjáratot meghirdető bullát.⁵⁹ Kapisztrán ennek nyomán, elfogadva V. László király korábbi felhívásait,⁶⁰ azonnal Magyarországra sietett, május 18-án már Alsólendváról írt levelet III. Callixtusnak.⁶¹

Kapisztrán Magyarországon

Kapisztrán életének utolsó másfél évéről két nagyon részletes feldolgozás született Bölcskey Ödön⁶² és Johannes Hofer⁶³ tollából. Akár a megelőző közép-európai körútja során, úgy Magyarországon is elsősorban prédikátorként tevékenykedett, főként, de nem kizárólag a török elleni keresztes hadjárat megszervezése érdekében. Mint Ausztriában, Csehországban, Németországban, Sziléziában és Lengyelországban, itt is tolmácsok közvetítették üzenetét az őt hallgató tömegeknek. E prédikációkról azonban – ahogyan említettük – sajnos nem maradtak fenn írásos vázlatok vagy reportációk, csak később az életrajzát megíró fráterek (Giovanni Tagliacozzo, Girolamo da Udine, Niccolò da Fara és Cristoforo Varese) elbeszéléseiből tudjuk rekonstruálni egy töredéküket.⁶⁴ Ehhez adnak igen hasznos kiegészítést a Kapisztrán által írt vagy neki címzett levelek.

Kapisztrán magyarországi útjának első állomása Győr volt, ahol a magyar országgyűlés tanácskozott, és ahova az ország nagyjai, Hunyadi János főkapitány,⁶⁵ Szécsi Dénes esztergomi érsek,⁶⁶ Garai László nádor,⁶⁷ valamint a rendek⁶⁸ külön-külön levélben hívták meg. A fogadtatása itt is pompázatos volt. Giovanni da Tagliacozzo a következőképp számol be róla: „Alig lépett az országba, elé jött az egyházi ruhába öltözött papság, a bíboros és a másik érsek, püspökök, apátok, az egyházi prelátusok ereklyékkel, sőt, némely helyen az oltáriszentséggel, mindkét nembeli nép égő fátylakkal, gyertyát, lobogót, faágot tartván, a harangok ünnepélyes zúgása közben, és a legnagyobb tisztelettel, örömkönnyek közepette, vidám énekszó mellett kísérték

⁵⁹ Bölcskey Ö.: Capistranói Szent János élete és kora i. m. II. 230–232.

⁶⁰ A megjelenés előtt álló, magyarországi levelezésről készülő kiadásunkat Corpus Epistolarum Capistrani II. névvel jelölöm, és feltüntetem a hivatkozott levelek sorszámát. Emellett, ahol van korábbi kiadás, arra is hivatkozom. V. László levelei: 1452. dec. 30.; 1454. okt. 29.; 1454. okt. 31.: *Pettkó Béla*: Kapisztrán János levelezése a magyarokkal 1444–1456. A Capistranóban őrzött eredetiekből. Bp. 1901. 163–164., 173–174. és Corpus Epistolarum Capistrani II. No. 7., No. 27.

⁶¹ Corpus Epistolarum Capistrani II. No. 32.; *Lucas Wadding*: Annales minorum XII. (1448–1456). Ad Claras Aquas (Quaracchi) prope Florentiam 1932. 289–290.

⁶² Bölcskey Ö.: Capistranói Szent János élete és kora i. m. II. 209–437.

⁶³ Hofer, J.: Johannes Kapistran i. m. II. 349–419.

⁶⁴ E művek kiadását lásd a 3. jegyzetben.

⁶⁵ Corpus Epistolarum Capistrani II. No. 34.; *Pettkó B.*: Kapisztrán János i. m. 175.

⁶⁶ Corpus Epistolarum Capistrani II. No. 35.; *Wadding, L.*: Annales minorum XII. i. m. 298.

⁶⁷ Corpus Epistolarum Capistrani II. No. 37.; *Pettkó B.*: Kapisztrán János i. m. 175–176.

⁶⁸ Corpus Epistolarum Capistrani II. No. 36.; *Pettkó B.*: Kapisztrán János i. m. 176–177.

be. A főemberek, az ország zászlós urai, a nemesek és a köznép egyaránt lelkesedtek érte, szeretettel vették körül, és oly nagy tömeg gyűlt egybe, hogy csak a szabad mezőn és a legnagyobb termekben fogadhatta őket. Midőn az Isten igéjét hirdette, a legtávolabbi vidékekről gyűlt össze a nép, mintha nem is arról volna szó, hogy egy ember szavát hallhatják, hanem hogy teljes bűnbocsánatban részesülnek.”⁶⁹

A győri országgyűlésről Kapisztrán két hosszú levélben számolt be III. Callixtus pápának, egyrészt optimista híradást adott a Hunyadi Jánossal történő megbeszélésekről és a tervezett keresztes hadjáratban résztvevő haderők összetételéről, másrészt panaszokkal élt amiatt, hogy a győri országgyűlésen megjelenő és a török ellen segítséget kérő Brankovics György szerb despota nem volt hajlandó átértni az ortodox hitről; s egy listát is mellékelte a szerb egyház tizennyolc tévelygését felsorolva.⁷⁰ E levelek tanúsítják, hogy a keresztes hadak szervezése mellett Kapisztrán nem vesztette el inkvizitori hajlandóságát, és felfigyelt egy új, legyőzendő ellenségre, a „skizmatikus” ortodox hitűekre.

Az országgyűlésen történő részvétel mellett, mint Niccolò da Fara és Cristoforo Varese beszámol róla, Győrben is több ízben prédikált és a prédikációk során bemutatta csodatevő képességét. Beszéde közben eleredt az eső, de a hívekkel kezdeményezett közös ima hatására kisütött a Nap.⁷¹ Szent Ferenc jó tanítványaként szót értett a prédikációját megzavaró veréssel is, mely előbb a pulpitusra repülve a szónok két karja közé röpített, majd onnan az elnöklő győri püspök térdére szállt.⁷²

A győri országgyűlés után az országos rendek Budára mentek, hogy ott folytassák a tanácskozást, Kapisztránt is oda várták, de – mint Hunyadi János hozzá intézett leveléből megtudjuk⁷³ – Szécsi Dénes érsek kérésére Hunyadi hozzájárult, hogy Kapisztrán több napra megálljon prédikálni Esztergomban. Ezután részt vett a július második felében Budán tartott országgyűlésen. Itt is hallani prédikációiról. A magyar rendek július 21-én levelet küldtek III. Callixtus pápának, hitet téve a törökellenes szerveződés mellett, és a következőket írták Kapisztránról: „Beszédeivel felüdít bennünket, vallásosságával új életet önt belénk, érdemei által rendjének egész családját, amely eddig is kedves volt előttünk, a többieknél nagyobb szeretettel karoljuk fel.”⁷⁴

A prédikátor Kapisztrán egyik karizmatikus eszköze volt, hogy prédikáció közben látomása lett, és így közvetlen kapcsolatba került a természetfeletti világgal.

⁶⁹ *Tagliacozzo, G.*: *Victoriae mirabilis* i. m. 6–8. Magyar fordítás: *Kulcsár P.*: Kapisztrán János i. m. 168.

⁷⁰ *Corpus Epistolarum Capistrani* II. No. 50. és 52.; *Wadding, L.*: *Annales minorum* XII. i. m. 292–294. Vö. *Bölcskey Ö.*: *Capistranói Szent János élete és kora* i. m. II. 240–243.

⁷¹ *Varisio, C. a.*: *Vita* i. m. 498.; *Stanko Andrić*: *Kapisztrán Szent János csodái*. Bp. 2009. 152.

⁷² *Varisio, C. a.*: *Vita* i. m. 498.; *Fara, N. de.*: *Vita et gesta* i. m. 452.; *Andrić, S.*: *Kapisztrán Szent János csodái* i. m. 65–66., 152–153.

⁷³ *Corpus Epistolarum Capistrani* II. No. 57.; *Wadding, L.*: *Annales minorum* XII. i. m. 301.

⁷⁴ *Wadding, L.*: *Annales minorum* XII. i. m. 254.; *Bölcskey Ö.*: *Capistranói Szent János élete és kora* i. m. II. 247.

Ez történhetett augusztus 24-ei székesfehérvári prédikációján, amiről egy néhány héttel későbbi hasonló látomás-élmény kapcsán ad részletes beszámolót egy levelében:

„Szent Bertalan ünnepén, ebben az évben, látomást láttam, miközben Székesfehérváron sok ezer keresztény hívőnek prédikáltam egy tolmács segítségével a keresztény hitre leelkedő veszedelmekről. Négy egymással hadakozó folyót láttam, az első keletről, a második nyugatról, a harmadik délről, a negyedik északról jött. Erővel mindegyik arra tört, hogy belefolyjon a nagy tengerbe, majd onnan visszanyerjen valamennyi vizet. A visszafolyásnál mindegyik erőszakosan maga akarta az összes vizet visszanyerni a tengerből. A nyugati folyó győzött végül. Próbáljátok megérteni, mit jelentett mindez, és hirdessétek, amit a sugallat elárult.”⁷⁵

Ugyanebben a Domenico Capranica bíborosnak írt levélben olvashatunk egy másik látomásról, amiben szeptember 17-én volt része, ekkor már az ország törököktől veszélyeztetettebb déli részén, Csanádon prédikálva.

„Ezen a napon, kiváló atyánk, boldog Ferenc szent, szeráfi stigmáinak az ünnepén, miközben a tolmács elmesélte, amit hallott tőlem a Jézus Krisztus pecsétjeinek benyomásáról, a Te szolgálád egy hatalmas csatát látott az égben a Nap és a Hold között. Döbentem csodálkoztam, mit jelentett mindez, nem értettem, és ekkor azt hallottam: a Napot legyőzte a Hold és a csillagok. Isten ítéletei mélységesek; megrettenve sajnálkoztam, hogy nem vagyok asztrológus, aki meg tudná ezt fejteni. És ekkor ismét hallottam egy szellem-hang mennydörgését: Isten ítéletei felfoghatatlank: szakadék szakadékot hív elő. Megint eltöprengtem mindezen, és a következő konklúzióra jutottam. A nagyobb szolgálni fogja a kisebbet, közeleg a vég, ennyi. Oldja meg mindezt az, akinek a dolga az építés és a megfejtés.”⁷⁶

Nyilvánvaló, hogy mindkét látomás a törökkel készülődő összecsapásra utalt. Minthogy a keresztes hadjáratot meghirdető bulla csak 1456 februárjában született meg, az 1455-ös év utolsó hónapjait Kapisztrán Magyarország déli megyéiben

⁷⁵ „vidissem in festo Sancti Bartholomaei anno 1456 praesenti in Alba Regali praedicans multi milibus christicolis, interprete, quod edixeram, declarante de proximis periculis fidei christianae. Vidi quatuor flumina invicem decertantia, quorum primum ab oriente, secundum ab occidente, tertium a meridie, quartum vero a septentrione et quodlibet nitebatur in mare magnum cum impetu fluere et refluere; in refluxu vero quodlibet violenter agebat, ut aquam totius pelagi suum traheret. Vicit postremo flumen occiduuum. Quid haec velint, attendite, quid spiritus indicet, propulsate.” *Corpus Epistolarum Capistrani II. No. 73.; Wadding, L.: Annales minorum XII. i. m. 328–329.*

⁷⁶ „Haec die in festo sacrorum stigmatum Seraphici Beati Francisci, nostri incliti patriarchae, dum interpres exponeret, quod a me prius audierat de impressione signaculorum Christi Iesu, vidit servulus tuus praelium in coelo magnum inter Solem et Lunam et stellas: Luna et stellae contra Solem irruentes victoriam referebant. Stupefactus admirans, quid haec vellent, ignorans audivi: Sol a Luna superatus est. Iudicia Dei abyssus multa; tamquam attonitus deplorabam quod non esset astrologus haec decernens. Iterum vox intonuit spiritualis: incomprehensibilia sunt iudicia Dei: abyssus abyssum invocat. Iterum explorabam et conclusionem hanc percepi. Maior serviet minori et finis properat; nec amplius quidquam. Solvat haec ille, cuius est condere et enodare.” *Corpus Epistolarum Capistrani II. No. 73.; Wadding, L.: Annales minorum XII. i. m. 329.*

– Csanádon, Temesváron, Lippán, Aradon – korábbi inkvizítori tevékenységét folytatva a „skizmatikus” ortodox hitűek és a (szerinte) oda is menekült huszita eretnekek üldözésére és térítésére fordította.⁷⁷ A török elleni keresztes hadjárat szervezésének feladatára csak az ez ügyben delegált pápai legátus, Juan Carvajal bíboros 1456. december 7-én küldött levele és további sürgetései térítették vissza: „Őszentsége abban bízok, hogy az isteni kegyelem a te szónoklásod ereje által rábírra a népeket arra, hogy fegyvert fogjanak, hogy ez az ordító ellenség, az ördög szolgája Krisztus híveit le ne nyelje” – írja.⁷⁸ A felszólításnak – némiképp vonakodva – engedelmeskedő Kapisztrán 1456. február elejére visszatért Pestre és a Carvajal által február 15-én, ünnepélyes misén felolvasott pápai bulla fő propagálójaként a keresztes hadjárat szervezésére fordította energiáit. Márciustól júniusig végigjárta Magyarország számos területét, Baranya, Bodrog, Csanád megyében prédikált és obszerváns testvéreit is országszerte mozgósította e szervezés támogatására. Becsületére legyen mondvá, hogy korábbi inkvizítori meggyőződéseit maga mögött hagyva az új feladat jegyében teljes összefogásra buzdított mindenkit: „Akik minket a török ellen segíteni akarnak, azok a barátaink. Szívesen fogadjuk a szerbeket, a szakadárokat, a havasalföldieket, a zsidókat, az eretneket vagy a pogányokat, ha e nehéz időkben velünk akarnak harcolni” – jelentette ki.⁷⁹

Sajnos a keresztes háborúra toborzó prédikációiról nem maradt fenn részletesebb dokumentáció, a levelezéséből csupán a hozzá érkező nagyszámú meghívásról kaphatunk némi képet.⁸⁰ E prédikációk hangulatáról azonban ékesen tanúskodik egy újabb, prédikáció közben látott látomás Nándorfehérvár közelében a csaták előestéjén, Péterváradon (Petrovaradin), amiről Giovanni da Tagliacozzo és Niccolò da Fara számolt be. Ez már azután történt, hogy a Duna mellékén prédikáló Kapisztránt Hunyadi felszólította, hogy hagyjon fel a szónoklással és siessen kereszteseivel Nándorfehérvárra,⁸¹ miközben Kapisztrán azt hajtogatta, hogy „a végveszély már igen közel van és nincs, aki megsegítsen”. Ebben a hangulatban a péterváradi szentmisén Istenhez fohászzkodott segítségért. „A második mementónál – mint Tagliacozzo írja – midőn összetett kezekkel és behunyt szemekkel az oltárnál állt, az égből egy nyilat látott alászállni, amely pontosan előtte állt meg az oltáron, s a nyílvevő arany betűkkel e szavak voltak írva: Ne félj, János, légy nyugodt,

⁷⁷ Kapisztrán prédikációs körútjának e szakaszával és az ehhez kapcsolódó levelekkel részletesen foglalkozik kutatócsoportunkban Carmen Florea és Julian Mihail Damian – eredményeikre itt nem térek ki. Vö. *Julian Mihail Damian: Ioan de Capestrano și Cruciada Târzie*. Cluj-Napoca 2011.

⁷⁸ „Maximam fiduciam habet s(anctissimus) d(ominus) noster, quod divina virtus ministerio vocis vestre permaxime inducet hos populos ad capiendum arma, ne rugiens iste hostis, diaboli minister venerantes Christum devoret.” *Corpus Epistolarum Capistrani* II. No. 85.; *Kulcsár P.: Kapisztrán János* i. m. 180.

⁷⁹ *Kulcsár P.: Kapisztrán János* i. m. 185.

⁸⁰ *Corpus Epistolarum Capistrani* II. 131. (Pécsvárad); 132. (Pécs); 136. (Bács); 140. (Siklós); 144. és 145. (Bács); 169. (Pétervárad). Vö. *Pettő B.: Kapisztrán János* i. m. 197–200., 203–204., 217.

⁸¹ Ez a levél nem maradt fenn, csak a rá való hivatkozás. Vö. *Corpus Epistolarum Capistrani* II. No.163.

amint kezdted, haladj tovább és siess, mivel az én nevemmel és a szent kereszt erejével győzelmet fogsz aratni a törökök fölött. Ezen látomástól felvidulva, szívéből kivetette a szomorúságot atyánk, s a félelmet száműzte, víg, derült és nyugodt lett, s ettől kezdve senki szomorúnak és búslakodónak nem látta. Ezt a csodálatos látomását beszédeiben, prédikálás közben nyíltan feltárta, társainak buzdításul az asztalnál igen gyakran elbeszélte, s ezt a látomást a tény valóságával be is igazolta.”⁸²

Ennyit tudunk csak, sajnos, Kapisztrán keresztes-prédikációiról. Életrajzírói inkább a túlerővel támadó ellenség elleni „csodálatos győzelméről” számolnak be, és diadalmas harci csodáinak nagyszerűségét ecsetelik, amelyekről Tagliacozzo levelei adják a legrészletesebb leírást.⁸³ Elmeséli, hogy a törökök nyilai nem találták el a szentet, hanem „csodálatos módon kikerülték őt”. Amikor pedig a kereszteseit merész meggondolatlansággal, a mártíromság vágyától tüzelve harcra vezénylő Kapisztrán a szultán hadainak lovasrohamával találta magát szemben, Tagliacozzo szerint a következő csoda döntötte el a csata sorsát. „Midőn a rengeteg sokaság villámgyors lovakon nyargalva, a paták iszonytató dübörgése közepette felemelt, majd hónalj alá szorított és dőfésre szegzett lándzsákkal nyargalva a keresztényekre ront és üvöltözve támad, a tisztelendő kapitány [tudniillik Kapisztrán] Jézus nevét kiáltja, és ezt mindenünnen visszhangozzák. És ekkor – ó, csodálatra méltó Isten! – lovaikról lehullanak, némelyek a paták alá kerülnek, mások tehetetlenül kiejtik a kezükből a lándzsát, ismét mások lecsüngő fejjel lógnak lovaik oldalán, és már félholtak, sokan úgy elgyöngülnek és annyira kifogytak az erőből, hogy ha ülnek is a lovon, azt nem tudják irányítani, vagy ha a földön fekszenek, nem képesek onnan felkelni. [...] Isten szolgájának arcáról fénylő sugarak lövelltek, mint villámok, amelyek a törököket lesújtották, és utána borzasztó sötétség állt be. Ez annyira megrémítette őket, hogy megálltak egyhelyben. [...] Midőn a keresztények Jézus nevét kiáltották, nemcsak a legnagyobb félelem és rettegés szállta meg a törököket, hanem ez a legszentebb név, mint égből lövellt nyílzápor, meg is sebezte, meg is ölte őket.”⁸⁴ (A Kapisztrán személyéhez kötött csoda helyett ténylegesen az okozta a veszteséget, hogy a lovasroham során védelem nélkül maradt török tüzérséget a várból kitörő Hunyadi elfoglalta, és hátulról a lovascsapat ellen fordította.)⁸⁵

A történet folytatása jól ismert. A váratlanul bekövetkező sorsdöntő győzelem után a két főszereplő, Hunyadi János és Kapisztrán János a kitörő járvány

⁸² Tagliacozzo, G.: *Victoriae mirabilis* i. m. 12.; *Festa, G. B.*: *Cinque lettere* i. m. 22.; Bölskey Ö.: *Capistranói Szent János élete és kora* i. m. II. 284.; Tagliacozzo, G.: *The Story of the Victory* i. m. 153–154.

⁸³ Tagliacozzo, G.: *Victoriae mirabilis* i. m.; *Festa, G. B.* *Cinque lettere* i. m. 18–27. Vö. *Robert Lechat*: *Lettres de Jean de Tagliacozzo sur le siège de Belgrade et la mort de Saint Jean de Capistran*. *Analecta Bollandiana* 39. (1921) 139–151.; *Andrić, S.*: *Kapisztrán Szent János csodái* i. m. 34–35.

⁸⁴ Tagliacozzo, G.: *Victoriae mirabilis* i. m. 15. Magyar fordítás: *Kulcsár P.*: *Kapisztrán János* i. m. 201–202.

⁸⁵ Az erről szóló leírásokat összefoglalja *Kulcsár P.*: *Kapisztrán János* i. m. 200–201.

áldozata lett. Kapisztrán a délvidéki Újlak ferences obszerváns kolostorába ment meghalni, választása ugyanannak a misszióknak az utolsó megnyilvánulása volt, amit prédikációi is szolgáltak élete utolsó hónapjaiban. Mindezt jól összefoglalja a sírjánál történt csodák összegyűjtését kezdeményező újlaki polgárok levele:

„Úgy tetszett a mindenható Istennek, hogy szolgáját ide helyezze, [...] ahol életében a hitetlenek üldözője és a törökök legyőzője volt, ott halálában is rettegésük legyen. [...] Amikor nemrég az egész ország lakosságát és vagyonát földülő és föl-égető törökök a mi városunkhoz értek [...], semmit sem árthattak nekünk, hanem a várost érintetlenül hagyva megijedtek és hazamenekültek. Ez csakis a boldog emlékü férfi, fráter János érdemeinek és közbenjárásának tulajdonítható. Boldog halála után azonnal csodák történtek a ravatalánál. [...] A vitézlő macsói al-bánok és az udvarbíró, nagyságos Miklós úr képviselőinek parancsára és akaratából mi, a polgárok kijelöltünk néhány jó hírű, tiszta lelkiismeretű és szavahihető polgárt, hogy az itt bekövetkezett csodákat meghallgassák, kivizsgálják és tanúsítsák.”⁸⁶

1456 és 1526 között több mint ötszáz csodáról olvashatunk tanúvallomást az ott készített csodajegyzékekben. Ezeket elsőként Lucas Wadding gyűjtötte össze, akinek a római Sant Isidoro rendházban őrzött kódexei minden későbbi ez ügyben történő vizsgálódás kiindulópontjának számítanak. Ezek kiadását tervezhette a két világháború között P. Kaizer Nándor, Döry Ferenc és Lukcsics Pál, akik az itt található csodajegyzékek egy részét lemásolták, amit gépiratos formában ma a Magyar Ferences Levéltár őriz Budapesten.⁸⁷ Ugyanezeknek a kódexeknek a tanulmányozásából indult ki az 1950-es években Florio Banfi,⁸⁸ majd az 1970-es években Fügedi Erik, aki Kapisztrán csodáinak társadalomtörténetéről írt izgalmas elemzésében⁸⁹ támaszkodott a horvát Ive Mažuran 1972-es szövegkiadására is, mely az újlaki csoda-jegyzőkönyv egy párizsi kéziratán alapult.⁹⁰ A horvát Stanko Andrić volt az, aki végül e terjedelmes forráscsoport korszerű történeti antropológiai szempontok szerinti elemzésének egy egész monográfiát szentelt, mely magyar fordításban is megjelent.⁹¹

Kapisztrán halála utáni csodáit tehát több feldolgozásból is megismerhetjük, a történettudomány azonban máig adós keresztes tevékenységének alapos feldolgozásával. Most, számos kutató összefogásának köszönhetően sorra látnak napvilágot

⁸⁶ Népélet és jogalkotás a középkori Újlakon. Szerk. Hegedűs Antal. Újvidék 1983. 11–12.

⁸⁷ Testimonia miraculorum a Sancto Ioanne a Capistrano in vita et post mortem eius patratorem. Conscriptis P. Ferdinandus Kaizer, 1940.

⁸⁸ *Florio Banfi*: Le fonti per la storia di S. Giovanni da Capestrano. Studi francescani 53. (1956) 299–344.

⁸⁹ *Fügedi Erik*: Kapisztránói János csodái. A jegyzőkönyvek társadalomtörténeti tanulsága. In: *Uő*: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Bp. 1981. 7–56.

⁹⁰ *Ive Mažuran*: Čudesna Ivana Kapistrana. Miracula Ioannis Capistrano. Ilok. A.D.–146. (Fontes historiam Essekini et Slavinae spectantes 4.) Osijek 1972.

⁹¹ *Stanko Andrić*: The Miracles of St. John of Capistran. Bp–New York 2000.; *Uő*: Kapisztrán Szent János csodái i. m.

az Alpokon-túli tevékenységének forrásai. Segítségükkel közelebb juthatunk annak megértéséhez, hogyan jutott el a husziták elleni küzdelemre készülő, a fényűzés és a luxus ellenségeként ruhákat, szánkókat, játékokat máglyára vető, az uzsora elleni harcban a német és sziléziai városlakókat a zsidóság elleni fellépésre ingerlő, az erdélyi ortodox hívőket szakadár eretneknek bélyegző és erőszakkal megtéríteni próbáló Kapisztrán Magyarországon a török elleni keresztes háború elszánt hirdetőjének szerepéig, és Nándorfehérvár falai alatt a valóban hősies fegyveres küzdelemig.

JOHN OF CAPISTRANO, THE PREACHER AND MIRACLE-MAKING
LIVING SAINT IN HUNGARY

By Gábor Klaniczay

SUMMARY

The preaching tour that John of Capistrano made between 1451 and 1456 „beyond the Alps” is one of the most spectacular series of events in the history of late medieval preaching. While a lot is known about his performance on the pulpit and the connected events all over Austria, Germany, Silesia and Little Poland, our knowledge about the last five months of John’s life, when he proclaimed the crusade against the Ottomans in defence of the Hungarian Kingdom, is much more limited. No written text, or at least a *reportatio* prepared by one of his listeners, of the sermons he made in Hungary has survived. It is only from second-hand documents, such as the biographical reports of Giovanni Tagliacozzo, Girolamo da Udine, Niccolò da Fara and Christophoro Varese, as well as the letters of John of Capistrano himself, that the details of the latter’s activities in Hungary can be reconstructed. It is to this reconstruction that a more solid support than that offered by the previous partial editions is provided by the critical edition of the correspondence made by the participants of the project led by György Galamb.